

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

Допускається до захисту:
в.о. завідувачки кафедри
міжнародних економічних відносин,
кандидат економічних наук, доцент
_____Марія ШКУРАТ
«_____» _____2025 р.

**Міждержавна міграція як фактор зовнішньоекономічного та соціально-
економічного розвитку України**

Спеціальність 292 Міжнародні економічні відносини
Освітньо-професійна програма «Міжнародний бізнес. Бізнес-переклад»

Комплексна кваліфікаційна (бакалаврська) робота

**Частина 1. Роль міждержавних міграційних потоків у формуванні
зовнішньоекономічних відносин України**

Виконавець: Анна ГРИБ

Науковий керівник: Юлія ІЩУК

**Частина 2. Вплив міграційних процесів на соціально-економічний
розвиток України**

Виконавець: Єлизавета КАБАРОВСЬКА

Науковий керівник: Марія ШКУРАТ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

КАБАРОВСЬКА ЄЛИЗАВЕТА СЕРГІЙВНА

Допускається до захисту:
в.о. завідувачки кафедри
міжнародних економічних відносин,
кандидат економічних наук, доцент
_____Марія ШКУРАТ
« ____ » _____ 2025 р.

**Вплив міграційних процесів на соціально-економічний розвиток
України**

Спеціальність 292 Міжнародні економічні відносини
Освітньо-професійна програма «Міжнародний бізнес. Бізнес-переклад»
Кваліфікаційна (бакалаврська) робота

Науковий керівник:
Марія ШКУРАТ, в.о. завідувачки кафедри
міжнародних економічних відносин,
кандидат економічних наук, доцент

підпис

Оцінка: _____ / _____ / _____
(бали / за шкалою ЄКТС / за національною шкалою)
Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця – 2025

АНОТАЦІЯ

Кабаровська Є. С. Кваліфікаційна бакалаврська робота *Міждержавна міграція як фактор зовнішньоекономічного та соціально-економічного розвитку України. Вплив міграційних процесів на соціально-економічний розвиток України*. Спеціальність 292 Міжнародні економічні відносини. Освітня програма «Міжнародний бізнес. Бізнес-переклад». Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця, 2025.

У роботі проведено аналіз тенденцій розвитку міграційних процесів в Україні, охарактеризовано їхній вплив на економіку та демографічну ситуацію в Україні. Систематизовано стратегічні напрями міграційної політики у період війни та повоєнного відновлення.

Ключові слова: міграція, міграційні процеси, соціально-економічний розвиток, повоєнне відновлення.

55 с., 1 табл., 17 рис., бібліограф.: 41 найм.

ABSTRACT

Kabarovska Y. S. Bachelor's Qualification Thesis *Міждержавна міграція як фактор зовнішньоекономічного та соціально-економічного розвитку України. The impact of migration processes on the socio-economic development of Ukraine*. Specialty 292 International Economic Relations. Educational Program: *International Business. Business Translation*. Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2025.

The thesis analyzes the trends of migration processes in Ukraine and examines their impact on the country's economy and demographic situation. It also systematizes the strategic directions of Ukraine's migration policy during the war and the post-war recovery period.

Keywords: migration, migration processes, socio-economic development, post-war recovery.

55 p., 1 tabl., 17 fig., bibliography: 41 items

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	8
1.1 Поняття та чинники міграції населення	8
1.2 Класифікація міграційних процесів	13
1.3 Особливості державного регулювання міграційних процесів в Україні ..	16
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СУЧАСНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ ТА ЇХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ НАСЛІДКІВ.....	22
2.1 Аналіз масштабів, динаміки та структури сучасних міграційних потоків України	22
2.2 Оцінка впливу міграції на ринок праці та економічний розвиток України	29
2.3 Аналіз соціально-демографічних наслідків міграційних процесів в Україні	35
РОЗДІЛ 3 УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	40
3.1 Пріоритети державної міграційної політики в умовах війни	40
3.2 Стратегічне бачення повоєнної міграційної політики України	43
ВИСНОВКИ.....	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	52

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Міграційні процеси останніх років стали одним із ключових викликів для України, особливо в умовах повномасштабної війни, яка триває з 2022 року. Масове переміщення населення, як зовнішнє, так і внутрішнє, спричинило глибокі зміни у демографічній структурі, ринку праці та соціальній сфері. Проблеми «відтоку мізків», дефіциту робочої сили, регіональної диспропорції та навантаження на інфраструктуру стали особливо помітними в умовах воєнного стану.

У контексті євроінтеграційного курсу України питання ефективного управління міграцією, соціальної адаптації та реінтеграції громадян набувають стратегічного значення. Саме тому вивчення впливу міграційних процесів на соціально-економічний розвиток України є вкрай актуальним і має як наукову, так і прикладну цінність у період трансформації суспільства та відбудови країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність теми стала поштовхом до приділення великої уваги серед науковців проблемам міграції в Україні. Серед численних досліджень варто звернути увагу на роботи Мульської О. [22], Ровенчак О. [27], Ізбаша К., Дерев'янкіна С. [14], Щербанюк О. [33], Шкурат М. [32] тощо. Разом з тим більш детальної уваги потребує вивчення соціально-економічних наслідків міграції.

Мета і завдання дослідження. *Мета дослідження* – розробка теоретико-методичних положень та обґрунтування практичних рекомендацій щодо впливу міграційних процесів на розвиток України.

Відповідно до наведеної мети визначено наступні *завдання* кваліфікаційної роботи:

1) Проаналізувати наукові підходи до визначення сутності та змісту поняття «міграція».

2) Систематизувати основні класифікаційні ознаки міграційних процесів.

3) Дослідити інституційні та нормативно-правові засади державної міграційної політики України.

4) Оцінити масштаби та особливості сучасних міграційних процесів в Україні.

5) Проаналізувати вплив вимушеної міграції на економіку України та ринок праці.

6) Визначити основні соціально-демографічні наслідки внутрішньої та зовнішньої міграції.

7) Систематизувати ключові пріоритети державної політики у сфері управління міграційними процесами в умовах війни.

8) Обґрунтувати стратегічні орієнтири міграційної політики України у повоєнний період.

Об'єкт та предмет дослідження. *Об'єкт дослідження* – міграційні процеси.

Предмет дослідження – теоретико-методичні засади розвитку міграційних процесів в Україні в контексті їхнього впливу на соціально-економічний розвиток країни.

Методи дослідження. У процесі виконання кваліфікаційної роботи застосовано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів дослідження. Теоретичну основу склали методи аналізу, синтезу, індукції та дедукції — для уточнення змісту поняття «міграція» та систематизації підходів до її класифікації. Історико-логічний метод використано для простеження еволюції міграційної політики України.

У процесі аналізу статистичних даних щодо міграційних процесів застосовувалися методи кількісного аналізу, порівняння та узагальнення. Метод системного підходу дозволив комплексно розглянути взаємозв'язки між міграційними процесами та соціально-економічною ситуацією в державі.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів.

Теоретичне значення результатів дослідження полягає у поглибленні наукових уявлень про сутність та структуру міграційних процесів, їхній вплив на соціально-економічний розвиток держави, а також у систематизації підходів до класифікації та державного регулювання міграції в умовах війни та повоєнної відбудови.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання сформульованих висновків і рекомендацій для освітніх цілей – під час вивчення проблеми міграції.

Положення, що виносяться на захист:

1. Результати аналізу міграційних процесів в Україні та їх вплив на соціально-економічний розвиток країни.
2. Результати систематизації стратегічних напрямів міграційної політики України в умовах війни та повоєнного відновлення.

Структура кваліфікаційної (бакалаврської) роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 41 найменування. Робота містить 1 таблицю, 17 рисунків. Загальний обсяг становить 55 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

1.1 Поняття та чинники міграції населення

Міграція населення є одним із фундаментальних соціально-демографічних процесів, що суттєво впливає на розвиток суспільств, економік та культур у глобальному масштабі та супроводжує людство протягом усієї його історії. За своєю сутністю, міграція являє собою просторове переміщення індивідів або груп людей через адміністративні чи державні кордони, яке супроводжується зміною їхнього постійного або переважного місця проживання на відносно тривалий термін або назавжди. Ключовими характеристиками, що визначають міграційний процес і відмежовують його від інших форм просторової мобільності населення, є поєднання трьох основних ознак: сам факт фізичного переміщення людини у географічному просторі, перетин нею певної офіційно визначеної територіальної межі та головне – зміна постійного місця проживання на достатньо тривалий чи невизначений період часу. Саме остання ознака – зміна місця проживання – принципово відрізняє міграцію від таких форм переміщень, як туризм, ділові поїздки чи щоденні маятникові поїздки, які не передбачають зміни основного місця проживання.

У межах економічної науки термін «міграція» фігурує вже давно, однак системне його осмислення як явища, що впливає на економічні процеси, розпочалося з праць Е. Равенштейна [38, 22]. У своїх дослідженнях «Закони міграції» та «Закони міграції: друга стаття» він зробив спробу узагальнити основні закономірності переміщення населення. Запропоновані ним одинадцять тез скоріше мали характер емпіричних спостережень за внутрішніми міграційними рухами у Великій Британії в XIX столітті. Серед важливих висновків Равенштейна визначення економічних умов як ключового стимулу до переселення, зокрема акцент на тому, що індустріалізація певної

території слугує потужним притягальним чинником для мігрантів, а сільське населення частіше схильне до переміщень у міста, ніж навпаки [38, 22].

Розвиток економічної концепції міграції продовжив С. Стоффер [39], який сформулював принцип пропорційності між кількістю мігрантів і привабливістю умов у пункті призначення, а також зворотну залежність від наявних перешкод. Саме ця ідея стала основою для майбутньої теорії push–pull факторів, що пояснює міграцію як результат взаємодії сприятливих та стримуючих обставин [39, 22].

Подальші дослідження доповнили ці уявлення принципом «мінімальних зусиль» Дж. Зіпфа [41], згідно з яким країни, зацікавлені в залученні мігрантів, прагнуть максимально спростити умови їхнього прийому. Важливим етапом стало формування класифікації міграційних факторів Е. С. Лі. У своїй «Теорії міграції» він розділив чинники на ті, що спонукають людей залишати країну (незадовільні соціальні умови, низька якість життя, конфлікти тощо), та ті, що приваблюють до нової локації (економічне зростання, сприятлива зайнятість тощо) [22].

Згодом сфера дослідження міграції суттєво розширилася, охоплюючи глобальні, регіональні та локальні рівні. Причинами цього стали, з одного боку, зростання масштабів переміщень населення, а з іншого — поява нових форм мобільності у цифрову епоху. Міграція дедалі більше впливає на економічне зростання, розвиток людського капіталу та ефективність державної політики.

Вивчення внутрішніх міграцій, зокрема економічних дисбалансів, започаткував А. Люїс. Він показав, як нерівномірність розвитку економічних секторів призводить до переміщення робочої сили між галузями та регіонами. Його підхід дав поштовх неокласичній теорії міграції [36].

Дискусії в цьому напрямі були продовжені в моделях Тодаро–Гарріса, які акцентують на ролі диференціації заробітної плати між містом і селом [33]. Подальші дослідження, такі як праці О. Старка і Д. Массея, змістили акцент з

індивідуальних рішень на колективні — здебільшого родинні — що базуються на розрахунку витрат, ризиків і вигод.

Уже в 1979 році в науковому обігу почала звучати теза не лише про втрати країн-донорів, а й про економічні вигоди для країн-реципієнтів. М. Піоре звернув увагу на роль мігрантів у структурі економіки, поділяючи її на високо розвинений сектор і менш індустріалізовані галузі. Саме в останніх потреба в низькокваліфікованій робочій силі часто компенсується за рахунок іммігрантів, що є актуальним і для сучасного ринку праці [22].

На думку Назарової Г. В., Остапчук В. В. міграція є складним і багатокомпонентним соціально-економічним явищем, яке можна зрозуміти лише через комплексний підхід, що охоплює як зовнішні, так і внутрішні чинники [24]. Автори вважають, що міграційні рухи не мають однозначної природи — вони виникають у результаті взаємодії політичних, економічних, культурних, соціальних та екологічних обставин, які безпосередньо впливають на рішення людей залишити або змінити місце проживання. Зовнішні фактори — наприклад, політична нестабільність, економічні труднощі чи нерівномірний розвиток соціальних послуг — відіграють ключову роль у формуванні міграційних потоків. Водночас внутрішні аспекти, такі як мотивація, готовність до змін та оцінка ризиків, суттєво впливають на індивідуальне сприйняття доцільності переїзду [24].

Розуміння причин та чинників, що спонукають людей до міграції, є ключовим для аналізу її масштабів, напрямків та динаміки. Рішення про міграцію, як правило, спричинене не однією причиною, зазвичай, це вплив цілого ряду факторів — від макрорівня — економічна та політична ситуація в країнах, до мікрорівня — особисті обставини та мотивація індивіда чи домогосподарства. В науковій літературі, зокрема, працях Кваши О., Мульської О. [23, 15] ці чинники для зручності аналізу часто групують у дві основні категорії: фактори «виштовхування» та фактори «притягання», хоча на практиці їхній вплив тісно переплетений.

Фактори «виштовхування» – це сукупність несприятливих умов у місці походження, які спонукають людей залишити його. До найважливіших економічних факторів виштовхування належать високий рівень безробіття або неповної зайнятості, низька заробітна плата та загальний низький рівень доходів населення, бідність, відсутність перспектив для професійної самореалізації та кар'єрного зростання, економічна нестабільність, висока інфляція, значне податкове навантаження чи борги. Політичні фактори виштовхування включають політичну нестабільність, збройні конфлікти та політичні переслідування, обмеження громадянських свобод та прав людини, корупцію, неефективність державних інститутів та відсутність безпеки. Соціальні чинники охоплюють різні форми дискримінації - за етнічною, релігійною, гендерною чи іншими ознаками, обмежений доступ до якісної освіти та медичного обслуговування, високий рівень злочинності, незадовільні житлові умови, брак соціальної інфраструктури та можливостей для соціальної мобільності. Демографічні фактори, такі як надмірний тиск населення на ресурси та ринок праці в певних регіонах, також можуть виступати чинником виштовхування. Нарешті, дедалі більшу роль відіграють екологічні фактори: природні катастрофи (повені, посухи, землетруси), техногенні аварії, деградація земель, забруднення довкілля та довгострокові наслідки зміни клімату, які роблять певні території непридатними для проживання або ведення господарства [15].

Фактори «притягання» – це сукупність сприятливих умов у потенційному місці призначення, які приваблюють мігрантів. Вони часто є дзеркальним відображенням факторів виштовхування. Економічні фактори притягання передбачають наявність робочих місць, вищий рівень заробітної плати та загального доходу, кращі можливості для працевлаштування відповідно до кваліфікації, перспективи кар'єрного зростання, стабільну економічну ситуацію, сприятливі умови для ведення бізнесу. Політичні фактори охоплюють політичну стабільність, мир та безпеку, дотримання прав людини та верховенство права, демократичні свободи. Соціальні чинники

притягання – це, наприклад, вища якість та доступність освіти і медичних послуг, розвинена система соціального забезпечення, кращі житлові умови, можливості для возз'єднання родини, наявність активних діаспорних громад чи соціальних мереж, які можуть надати підтримку новоприбулим, а також загальна атмосфера толерантності та відкритість суспільства до мігрантів. Екологічні фактори можуть включати сприятливіший клімат або кращу екологічну ситуацію [23].

Важливо підкреслити, що наявність лише факторів виштовхування або лише факторів притягання не завжди призводить до міграції. На остаточне рішення та можливість його реалізації впливають проміжні фактори. До них відносять географічну відстань між місцем походження та призначення, транспортну доступність та вартість переїзду, наявність чи відсутність необхідних фінансових ресурсів для міграції та облаштування на новому місці, державна міграційна політика обох країн, зокрема, візові режими, імміграційні квоти, правила в'їзду та перебування, програми залучення мігрантів чи, навпаки, обмеження, рівень поінформованості потенційних мігрантів про умови життя та можливості працевлаштування в країні призначення, наявність та міцність соціальних мереж, а також особистісні характеристики людини (вік, стать, стан здоров'я, рівень освіти та кваліфікації, знання мови, психологічна готовність до змін та ризику).

Таким чином, причини міграції є досить різноманітними та багатоаспектними. Рішення про міграцію є результатом складної взаємодії економічних, політичних, соціальних, екологічних факторів виштовхування та притягання та суб'єктивних факторів, а саме – особистої мотивації, оцінки ризиків та можливостей, впливу соціального оточення, а також залежить від наявних можливостей та перешкод на шляху мігранта.

1.2 Класифікація міграційних процесів

Для глибокого розуміння складного процесів міграції та їхніх різноманітних проявів необхідно класифікувати міграційні процеси за різними ознаками, що дозволить систематизувати знання про різні форми переміщень, їхні характеристики та специфічні наслідки.

Аналіз підходів до класифікації міграційних процесів доводить, що існує досить багато критеріїв для їхнього розподілу за видами. Найбільш розгорнутою вважаємо класифікації представлені Мульською О.В. [22] та Ровенчак О. [27].

Мульська О. В. групує міграційні процеси за такими ознаками:

- обсягами (наслідками);
- стадіями;
- напрямом;
- об'єктом впливу;
- стратегією регулювання;
- сферами впливу;
- рівнем просторового проникнення;
- поширенням з-поміж соціальних груп населення;
- суб'єктом стимулювання;
- рівнем законності та легальності (рис. 1.1) [22].

Ровенчак О. дещо по-іншому підходить до класифікації, як і Мульська О. В. вона також звертає увагу на напрям міграційних потоків. Відповідно до нього розрізняють внутрішню та зовнішню міграцію. Перша передбачає будь-які переміщення населення, що відбуваються в межах державних кордонів однієї країни. Зокрема, переїзди між різними регіонами країни, містами, або між сільською та міською місцевістю. Зовнішня міграція передбачає перетин державних кордонів. З точки зору країни походження, цей процес називається еміграція – виїзд її громадян чи резидентів за кордон на тривале або постійне проживання. По відношенню до країни призначення – імміграція – в'їзд іноземців чи осіб без громадянства на її територію. Процес

повернення мігрантів на батьківщину називається реєміграцією або репатріацією.

Рисунок 1.1 – Класифікація міграційних процесів

Джерело: побудовано за [22]

Іншим важливим критерієм є тривалість перебування мігранта на новому місці. За цією ознакою виділяють постійну міграцію, при якій переїзд здійснюється з наміром залишитися в країні чи регіоні призначення назавжди,

часто пов'язану зі зміною громадянства чи отриманням права на постійне проживання. Тимчасова міграція означає переїзд на певний, обмежений період часу, після якого очікується повернення. Вона може бути довгостроковою – рік і більше, або короткостроковою (менше року). Специфічними формами тимчасової міграції є сезонна міграція, пов'язана з виконанням робіт у певну пору року, маятникова міграція, що передбачає регулярні щоденні чи щотижневі переміщення через адміністративний чи державний кордон до місця роботи або навчання зі збереженням постійного місця проживання, та циркулярна міграція, що передбачає багаторазові переїзди між країною походження та країною (або країнами) призначення [27].

Класифікація за причинами та ступенем добровільності є однією з найбільш значущих для розуміння соціально-економічних наслідків. Добровільна міграція базується на вільному виборі індивіда чи домогосподарства, мотивованому прагненням покращити своє життя. Найпоширенішим її видом є економічна або трудова міграція, коли люди переїжджають у пошуках роботи, вищої зарплати чи кращих умов праці. Іншими видами добровільної міграції є освітня міграція, сімейна міграція (та міграція зі стилем життя [27].

На противагу цьому, вимушена міграція відбувається не з власної волі людини, а під тиском непереборних зовнішніх обставин, що створюють пряму загрозу її життю, свободі чи безпеці. Основні категорії вимушених мігрантів – це біженці, які перетнули міжнародний кордон, рятуючись від переслідувань, війни чи насильства, і потребують міжнародного захисту відповідно до Конвенції 1951 року; шукачі притулку, чия заява про надання статусу біженця ще розглядається; та вже згадані внутрішньо переміщені особи (ВПО), які рятувалися від аналогічних загроз, але залишилися в межах своєї країни. Останнім часом все частіше говорять також про екологічних мігрантів, змушених переселятися через руйнівні наслідки природних катастроф або змін клімату.

Крім того, міграцію можна класифікувати за правовим статусом мігранта – на легальну, що здійснюється з дотриманням законодавства країн виїзду та в'їзду, та нелегальну, що відбувається з порушенням встановлених правил перетину кордону чи перебування в країні. Також розрізняють міграцію за способом організації – організовану, що відбувається за сприяння та під контролем державних органів чи міжнародних організацій, та неорганізовану, яка здійснюється за власною ініціативою мігрантів та їхніх родин, часто з використанням соціальних мереж.

У цілому зазначені вище види міграції тісно пов'язані один з одним. Наприклад, легальна тимчасова трудова міграція може стати постійною або нерегулярною, міграція з метою здобуття освіти може завершитись працевлаштуванням та постійним проживанням, а вимушені часто стають економічно активними на новому місці.

1.3 Особливості державного регулювання міграційних процесів в Україні

Регулювання міграційних процесів здійснюється спільними зусиллями держав на міжнародному рівні, а також на державному рівні. З метою аналізу міграційних процесів в Україні варто проаналізувати нормативно-правове забезпечення в цій сфері, за рахунок чого країна намагається управляти потоками мігрантів, захищати свої національні інтереси, а також інтегрувати міграційну політику в загальну стратегію соціально-економічного розвитку.

В Україні система державного регулювання міграції є доволі складною та перебуває у стані постійного розвитку та адаптації, що зумовлено унікальною позицією країни – одночасно як країни походження значних потоків трудових мігрантів та вимушених переселенців, країни транзиту для мігрантів до ЄС, а також, меншою мірою, країни призначення для певних категорій іноземців.

Оснoву міграційної політики України формують ряд міжнародних правових документів, положень Конституції України та відповідного національного законодавства. Забезпечення цієї нормативно-правової бази гарантується як державою, так і загальновизнаними міжнародними правовими нормами [14].

Регулювання міграційних процесів здійснюється низкою міжнародно-правових документів. Ключове значення серед них мають ті, що ратифіковані Україною, зокрема: «Загальна декларація прав людини», «Декларація Міжнародної організації праці основних принципів та прав у світі праці», «Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод», «Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів», «Конвенція про статус біженців», «Європейська соціальна хартія», «Міжнародний пакт про громадянські та політичні права» та інші подібні акти [14].

Ухвалення Конституції України у 1996 році ознаменувало важливий етап у розвитку правовідносин у міграційній сфері, зорієнтувавши їх на утвердження прав і свобод людини відповідно до міжнародних стандартів. Саме конституційні норми, деталізовані в законах та численних підзаконних актах, становлять кістяк правового регулювання міграції в країні. Стаття 3 Конституції проголошує людину, її права та свободи найвищою цінністю, визначаючи зміст і спрямованість державної діяльності, що включає відповідальність держави перед особою. Це закладає основу для гарантування права на вільний вибір місця проживання та свободу пересування. Ключовою для міграційних прав є стаття 33, яка гарантує кожному, хто законно перебуває на території України, свободу пересування, вільний вибір місця проживання та право вільно залишати країну, за винятком законодавчо встановлених обмежень. Громадяни України не можуть бути позбавлені права на повернення. Пункт 10 статті 92 Основного Закону підкреслює фундаментальний обов'язок держави щодо утвердження та забезпечення прав

і свобод людини, серед яких право на свободу пересування та вибір місця проживання є невід'ємним і не залежить від статусу особи [17].

Варто зазначити, що запровадження воєнного стану на всій території України призвело до обмежень певних прав і свобод. Стаття 64 Конституції, хоча й гарантує непорушність конституційних прав, передбачає можливість їх обмеження в умовах воєнного чи надзвичайного стану, із зазначенням терміну дії та переліку прав, які обмежувати заборонено. Відповідно, на період дії воєнного стану можуть бути обмежені права, передбачені статтями 30, 32, 33, 34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції [17].

Таким чином, Конституція України, заклавши основні правові принципи міграційної політики, створила підґрунтя для подальшого розвитку правової бази, що регулює різноманітні міграційні потоки, та розширила правове поле для мігрантів. Однак, активні бойові дії, що тривають з 2022 року, спричинили значні зміни та доповнення до законодавства, яке регулює правовий режим воєнного стану та державне управління в цих умовах.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року встановлює рамки для обмеження конституційних прав і свобод в умовах особливого правового режиму. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022 конкретизує перелік, умови та межі обмежень прав, передбачених статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції, слугуючи правовою основою для таких обмежень. Попри це, наголошується на необхідності виняткової охорони прав людини навіть у складних сучасних умовах.

Серед ключових національних нормативно-правових актів, що регулюють міграційні питання, слід виділити Закони України: «Про імміграцію» [9], «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [11], «Про зовнішню трудову міграцію» [8], «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [5], «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [6], «Про закордонних українців» [7], «Про порядок виїзду з України

і в'їзду в Україну громадян України» [10], «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання» [12]. До цього переліку також належать Указ Президента «Про Концепцію державної міграційної політики», відповідні постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, зокрема, щодо Положення про Державну міграційну службу та Стратегії державної міграційної політики до 2025 року, а також спільні накази відомств, наприклад, інструкція МВС, ДПСУ та СБУ про примусове повернення та видворення іноземців.

Таким чином, джерела міграційного законодавства можна класифікувати за органом ухвалення на: міжнародні договори, ратифіковані парламентом; Конституцію України; кодекси та закони; укази Президента та постанови Уряду; відомчі нормативні акти; а також акти місцевих органів влади. Залежно від конкретних міграційних інститутів, які вони регулюють, загальні нормативно-правові акти можна поділити на ті, що стосуються: набуття та втрати громадянства; імміграції; еміграції; свободи пересування та вибору місця проживання; статусу біженця чи особи, яка потребує захисту; протидії нелегальній міграції та інших аспектів [14].

Інституційна система управління міграційними процесами в Україні є багаторівневою, що іноді призводить до дублювання функцій та проблем міжвідомчої координації. Центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів, є Державна міграційна служба України, діяльність якої спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ. Вона відповідає за видачу паспортних документів, посвідок на проживання, розгляд заяв про надання захисту тощо [26].

Охорону державного кордону та протидію нелегальному перетинанню кордону здійснює Державна прикордонна служба України, яка також підпорядковується МВС. Міністерство закордонних справ відіграє важливу роль у захисті прав та інтересів громадян України за кордоном через

консульські установи, а також реалізує візову політику щодо іноземців. Міністерство соціальної політики опікується питаннями соціального захисту мігрантів, зокрема ВПО, протидією торгівлі людьми та координацією надання соціальних послуг.

Особливу роль у формуванні та реалізації політики щодо ВПО та осіб, які проживають на тимчасово окупованих територіях, відіграє Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій. До сфери міграційного менеджменту також дотичні Служба безпеки України у частині протидії тероризму та загрозам національній безпеці, пов'язаним з міграцією, Національна поліція, а також місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, на які покладено функції з реєстрації місця проживання, надання соціальної допомоги та сприяння інтеграції ВПО на місцевому рівні.

Аналізуючи основні напрями та особливості державної міграційної політики України, можна відзначити, що протягом тривалого часу вона мала переважно реактивний характер, реагуючи на виклики, що виникали, без єдиної довгострокової стратегії. Серед традиційних пріоритетів були боротьба з нелегальною міграцією, управління трудовою міграцією, а також виконання міжнародних зобов'язань щодо прийому біженців та шукачів притулку. Події 2014 року підвищили актуальність проблеми управління внутрішнім переміщенням та підтримки ВПО. Повномасштабне вторгнення 2022 року змусило державу сфокусуватися на екстреному реагуванні: організації евакуації, управлінні ситуацією на кордонах, взаємодії з міжнародними організаціями та країнами, що приймають українських біженців, наданні допомоги мільйонам ВПО всередині країни. Наразі надзвичайно важливим напрямом міграційної політики є розробка механізмів та стимулів для повернення біженців та трудових мігрантів після завершення війни, їхня реінтеграція; довгострокові рішення для інтеграції ВПО; подолання демографічної кризи, адаптація міграційного законодавства та інституційної спроможності до нових реалій та євроінтеграційних зобов'язань. Серйозними

викликами залишаються обмеженість фінансових та інституційних ресурсів, потреба у вдосконаленні системи збору та аналізу міграційних даних, забезпечення ефективної міжвідомчої координації, а також необхідність збалансування заходів безпеки із дотриманням прав людини [26].

Отже, державне регулювання міграційних процесів в Україні характеризується наявністю розгалуженої нормативно-правової бази та інституційної системи, однак його ефективність стикається з низкою викликів, які були значно посилені повномасштабною війною.

Висновки до розділу 1

На основі аналізу підходів до визначення поняття «міграція» було встановлено, що це складний соціально-демографічний процес, який полягає у просторовому переміщенні людей через адміністративні чи державні кордони і характеризується зміною постійного місця проживання на тривалий термін або назавжди. Також було проаналізовано чинники міграції, згруповані за принципом виштовхування та притягання

Розглянуто класифікацію міграційних процесів, яка дозволила встановити наявність значної кількості підходів серед науковців щодо групування видів міграційних процесів.

Проаналізовано ключові нормативно-правові акти, що формують законодавчу базу у цій сфері та розглянуто інституційну систему управління міграцією, що дозволило зробити висновок про складність цієї системи, виклики міжвідомчої координації та брак єдиної довгострокової стратегії у минулому. Особливо наголошено на тому, як повномасштабна війна кардинально вплинула на пріоритети та завдання міграційної політики України, висунувши на перший план проблеми управління масовим внутрішнім та зовнішнім переміщенням, підтримки громадян за кордоном та розробки стратегій повоєнного повернення та реінтеграції.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ ТА ЇХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ НАСЛІДКІВ

2.1 Аналіз масштабів, динаміки та структури сучасних міграційних потоків України

Міграційні процеси історично відігравали вагомий роль у формуванні соціально-демографічного та економічного ландшафту України. Протягом тривалого часу країна була активним учасником міжнародних та внутрішніх міграційних обмінів, що відображалось на чисельності та структурі її населення, а також на ринку праці та загальному векторі розвитку.

У період після здобуття незалежності і аж до початку 2020-х років Україна міцно утвердилася як країна зі значним відтоком населення, переважно у формі зовнішньої трудової еміграції. Мільйони українських громадян шукали кращих можливостей заробітку та самореалізації за кордоном.

До лютого 2022 року міграційна ситуація в Україні характеризувалася стабільними потоками зовнішньої трудової еміграції. За різними оцінками, мільйони українців перебували за кордоном з метою працевлаштування, що мало як позитивні, так і негативні наслідки для соціально-економічного розвитку країни.

Аналіз сучасних міграційних потоків України неможливий без урахування кардинальних змін, спричинених повномасштабним вторгненням Російської Федерації у лютому 2022 року, що докорінно трансформувало як масштаби, так і динаміку та структуру переміщень населення, перетворивши Україну з країни переважно трудової еміграції на джерело однієї з найбільших хвиль вимушеної міграції у новітній європейській історії. У перші ж тижні та місяці мільйони українців, переважно жінки, діти та особи похилого віку, були змушені покинути свої домівки, шукаючи безпеки в сусідніх країнах.

Кількість емігрантів України у 2024 році у порівнянні з 2010 роком зросла майже вдвічі, (рис. 2.1).

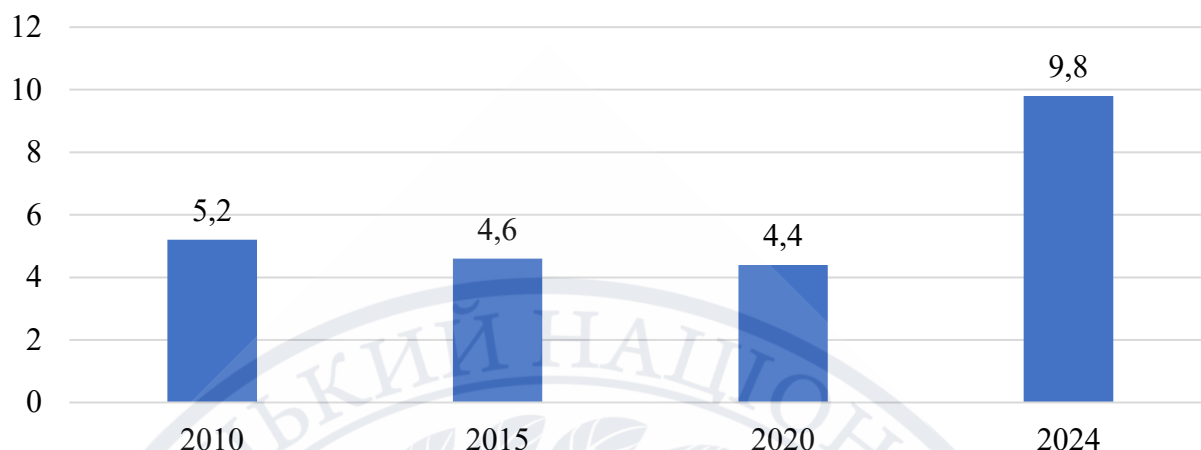

Рисунок 2.1 – Загальна кількість емігрантів України у 2010-2024 рр., млн осіб

Джерело: побудовано за [37]

Важливим показником, що відображує різницю між емігрантами та іммігрантами, є чиста міграція. Слід відмітити, що негативні тенденції спостерігались і до повномасштабного вторгнення (рис. 2.2)

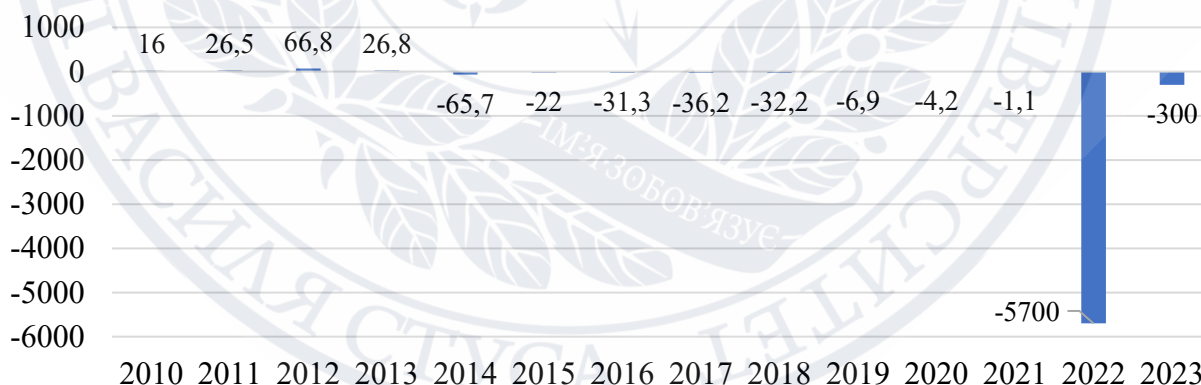

Рисунок 2.2 – Динаміка чистої міграції в Україні у 2010-2023 рр., тис. осіб

Джерело: побудовано за [37]

Негативне сальдо спостерігалось з 2014 року, у 2019-2021 рр. відбулось зменшення негативних тенденцій, адже станом на 2021 рік чиста міграція становила -1,1 тис. осіб.

Враховуючи негативний тренд, варто більш детально проаналізувати тенденції щодо українських біженців. Станом на квітень 2025 року зареєстровано 6 917 800 українських біженців, з них 6357600 – зареєстровані в Європі (рис. 2.3).

Рисунок 2.3 – Географічна структура українських біженців станом на 2025 рік, тис. осіб

Джерело: побудовано за [40]

Серед країн Європи найбільша частка українських біженців проживає в Німеччині та Польщі – 19,8 %, 17,7 % відповідно. Серед неєвропейських країн найбільше українських біженців зосереджено в США (5,4 %) та Канаді (3,4 %).

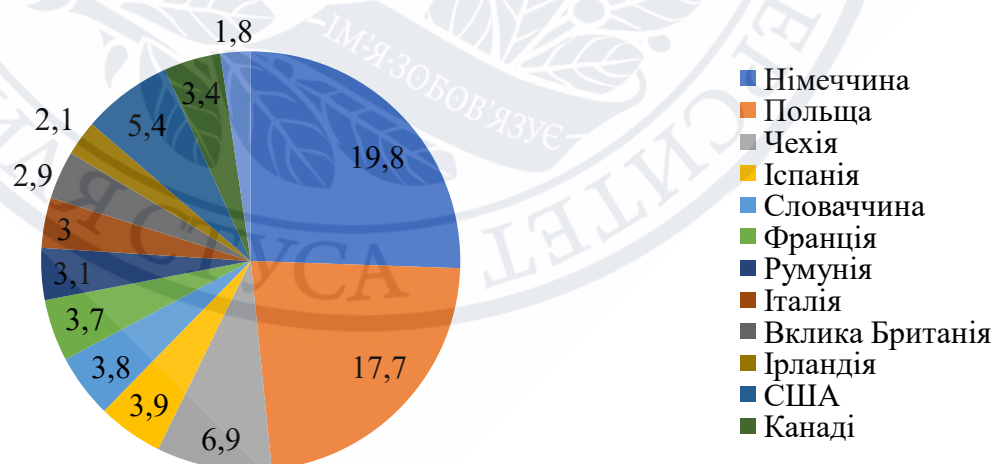

Рисунок 2.4 – Географічна структура українських біженців за країнами станом на 2025 рік, %

Джерело: побудовано за [31]

Згідно дослідження Центра економічної стратегії, станом 2024 рік за межами України продовжували перебувати 5,2 мільйона українських біженців. При цьому, дані про перетин західних кордонів вказують, що 3,7 мільйона з них залишили країну саме цим шляхом. Статистика перетинів кордону з моменту початку повномасштабної війни зазначає 43,0 мільйони виїздів з України на противагу 39,3 мільйонів в'їздів, що відрізняється на 3,7 мільйона осіб, які не повернулися. Цей показник, однак, не враховує тих громадян України, котрі були змушені евакуюватися до європейських держав через територію Російської Федерації чи Білорусі. За оцінками Центра економічної стратегії, кількість таких осіб, що дісталися країн Європи через РФ або Білорусь, становить близько 239 тисяч. Окремо, за даними Організації Об'єднаних Націй, ще 1,3 мільйона українців отримали статус біженця безпосередньо в Росії або Білорусі [31].

Початкова фаза повномасштабного конфлікту характеризувалася значним переміщенням українців за межі країни, причому піковий показник у 2,5 мільйона осіб був зафіксований у березні 2022 року. Навесні того ж року інтенсивність виїзду зменшилася, а в період з травня по вересень 2022 року кількість повернень в Україну навіть перевищувала кількість виїздів. Нова хвиля еміграції спостерігалася восени 2022 – взимку 2023 рр., спричинена російськими обстрілами енергетичної інфраструктури [31].

У 2023 році міграційні тенденції набули сезонного характеру, адже навесні домінувало повернення, влітку фіксувалося значне зростання кількості короточасних поїздок за кордон з наступним поверненням, тоді як осінньо-зимовий період знову характеризувався збільшенням відтоку населення [31].

Тенденція чистого відтоку українців за кордон зберігалася і протягом 2024 року. На початку року країну залишило 110 тисяч осіб, що частково пояснювалося завершенням свят та поверненням до країн ЄС біженців, які тимчасово перебували в країні. Весняний період 2024 р. також відзначився переважанням виїзду над поверненням на тлі активізації ракетних атак та проблем в енергетичному секторі. Червневий відтік, пов'язаний зі шкільними

канікулами, становив 200 тисяч осіб, однак у липні-серпні 111 тисяч українців повернулися, частково компенсувавши цей показник. Восени 2024 року знову переважав виїзд – на 85 тисяч осіб) [31].

Згідно з проведеним дослідженням, більшість респондентів, які набули статусу біженця, походять із північних та східних українських регіонів. При аналізі походження біженців за адміністративно-територіальними одиницями вищого рівня, найвища частка припадає на місто Київ – 18% опитаних. За ним слідує Харківська область з показником 13,8% та Донецька область, звідки походить 9,5% респондентів (рис.2.5). Важливо зазначити, що структура розподілу біженців за регіонами їхнього походження залишалася відносно незмінною протягом часу спостереження, і не було виявлено тенденцій до збільшення частки вимушених переселенців з якогось конкретного регіону України [31].

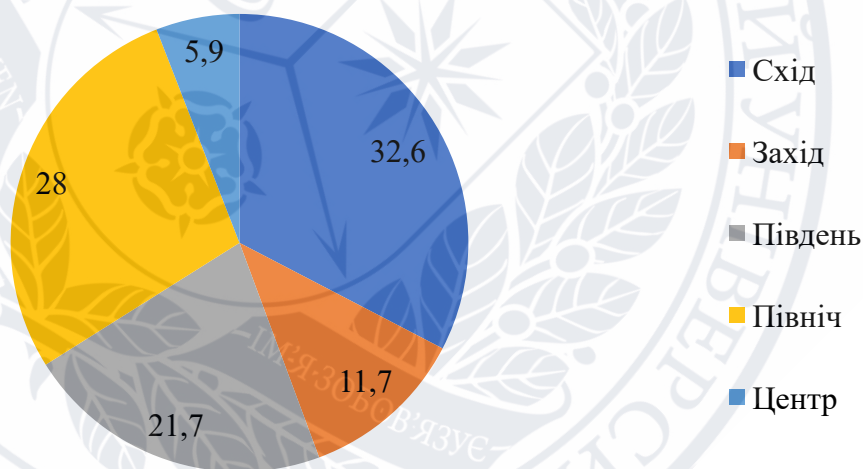

Рисунок 2.5 – Походження українських біженців станом на 2024 рік, %

Джерело: побудовано за [31]

Паралельно із зовнішньою міграцією, Україна зіткнулася з колосальною хвилею внутрішнього переміщення. За оцінками Міністерства соціальної політики України та міжнародних гуманітарних організацій, кількість офіційно зареєстрованих ВПО, а також тих, хто не реєструвався, сягнула

кількох мільйонів осіб вже у перші місяці повномасштабної війни і залишалася значною протягом 2023-2024 років.

Відповідно до Звіту Міжнародної організації з міграції За приблизними оцінками, кількість фактичних внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні становить близько 3,7 мільйона. Найбільше таких осіб проживає на території Дніпропетровської області — близько 520 тисяч (що становить 14% від загальної кількості ВПО), а також у Харківській області — 447 тисяч (12%). На третьому місці — Київ, де мешкає 401 тисяча переселенців (11%), а за ним — Київська область із показником 294 тисячі осіб (8%) [13].

Близько однієї третини внутрішньо переміщених (понад 1,1 мільйона осіб) продовжують жити в регіонах, що розташовані поблизу зони бойових дій. Загальна частка ВПО серед населення країни залишається стабільною та з вересня 2023 року, коли відбувся 14-й раунд оцінки GPS, тримається на рівні приблизно 11% [13].

Більшість переселенців (62%) перебувають у статусі ВПО понад два роки, що свідчить про перетворення переміщення на затяжне явище. Разом із тим, нові випадки вимушеного переселення відбуваються із темпами, подібними до раніше зафіксованих: упродовж трьох місяців перед 19-м раундом дослідження GPS було переміщено приблизно 303 тисячі осіб (8%), тоді як перед 18-м раундом цей показник складав 306 тисяч (9%) [13].

Причинами нещодавніх переміщень стали загострення військової ситуації та необхідність виїзду з прифронтових регіонів у безпечніші райони або всередині тих самих областей.

Основними напрямками переселення стали Дніпропетровська, Харківська, Київська, Запорізька область та м. Київ (рис. 2.6).

Найбільше переміщених осіб за останній період було з Донецької, Харківської, Херсонської, Запорізької, Луганської областей (рис. 2.7)

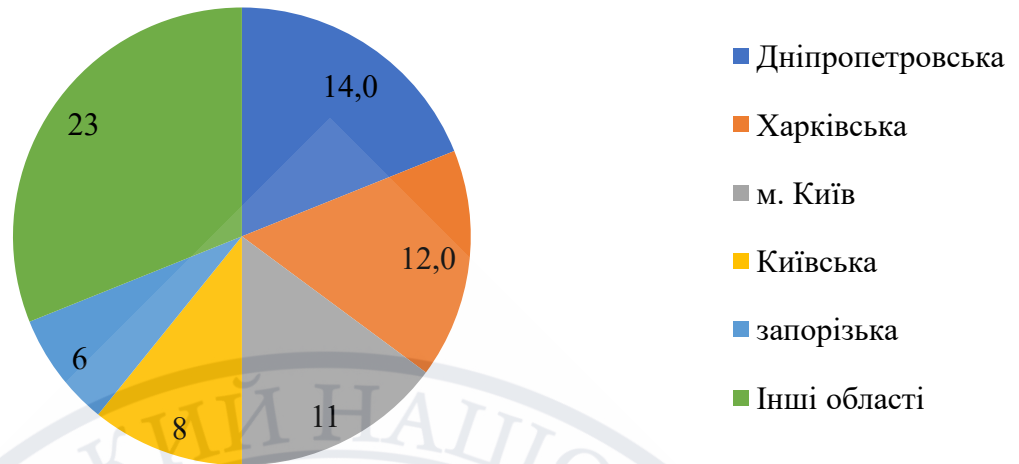

Рисунок 2.6 – Географічна структура ВПО за регіоном приймання (ключові області), % (2024 р.)

Джерело: побудовано за [13]

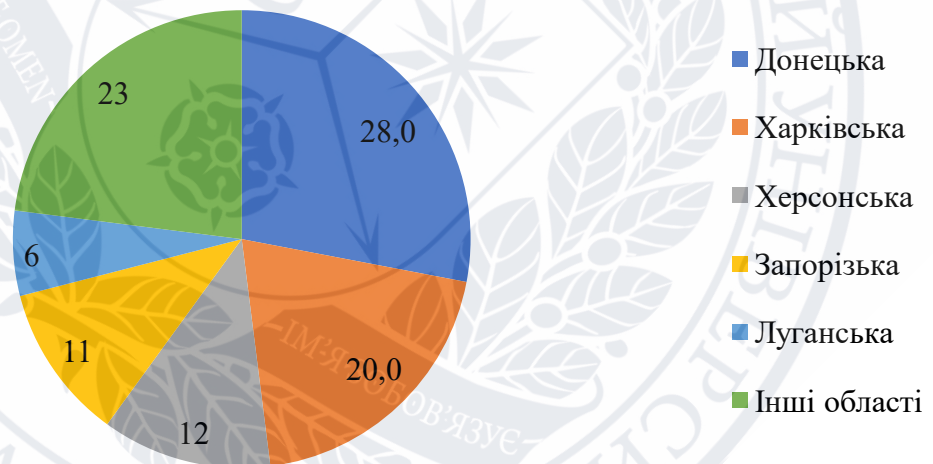

Рисунок 2.7 – Географічна структура ВПО за регіональним походженням(ключові області), % (2024 р.)

Джерело: побудовано за [13]

Аналіз МОМ показав, що з віком респондентів зростає ймовірність того, що вони залишаться в межах своєї області під час переміщення. Різниця між наймолодшими (18–24 роки) та найстаршими (60+ років) групами становить

майже 9%. Подібна тенденція спостерігається і на рівні домогосподарств: ті, у складі яких є особи літнього віку, частіше залишаються в межах своєї області (30%), ніж домогосподарства без таких осіб (23%). Це може свідчити про складнощі літніх людей із переїздом на великі відстані та їхнє прагнення залишатися в звичному соціальному середовищі [13].

Водночас сім'ї з одним із батьків або ті, що складаються з жінок і дітей, значно частіше змінюють регіон проживання — у 77% та 74% випадків відповідно. Домогосподарства, які включають хоча б одну людину з інвалідністю, похилого віку або з хронічними захворюваннями, теж частіше залишаються в межах своєї області — по 32% у кожній з цих категорій. Для порівняння: у сім'ях без осіб з інвалідністю або без хронічних захворювань відповідні показники становлять лише 24% і 22% [13].

Також спостерігається чіткий зв'язок між рівнем доходів і територіальним радіусом переміщення. Серед осіб, чий сукупний дохід не перевищує 6 317 грн, 32% переселилися в межах області, тоді як у групі з доходом понад 6 318 грн переважна більшість (81%) змінила місце проживання, переїхавши до іншої області [13].

2.2 Оцінка впливу міграції на ринок праці та економічний розвиток України

У період до лютого 2022 року український ринок праці значною мірою перебував під впливом масштабної зовнішньої трудової еміграції. З одного боку, відтік робочої сили, переважно працездатного віку, дещо знижував тиск на внутрішній ринок праці та рівень безробіття в окремих регіонах та професійних групах, що певним чином сприяло частковому зростанню заробітних плат для окремих категорій працівників, що залишалися в країні. З іншого боку, масова еміграція призводила до виникнення дефіциту кадрів, особливо кваліфікованих, у таких галузях, як будівництво, сільське господарство, транспорт, а подекуди й у сфері охорони здоров'я та освіти.

Повномасштабне вторгнення, і викликана ним вимушена міграція, спричинили тектонічні зсуви на ринку праці України, багато в чому зумовлені безпрецедентними за масштабами міграційними потоками. Спостерігаються глибокі структурні зміни та нестабільність: зменшення можливостей для працевлаштування, зміни у структурі попиту на робочу силу, масове переміщення населення та мобілізація. Хоча економіка поступово пристосовується до умов воєнного часу, рівень безробіття залишається високим. Рівень безробіття є значним і у 2024 році становив 14,3 % (рис. 2.8) [30].

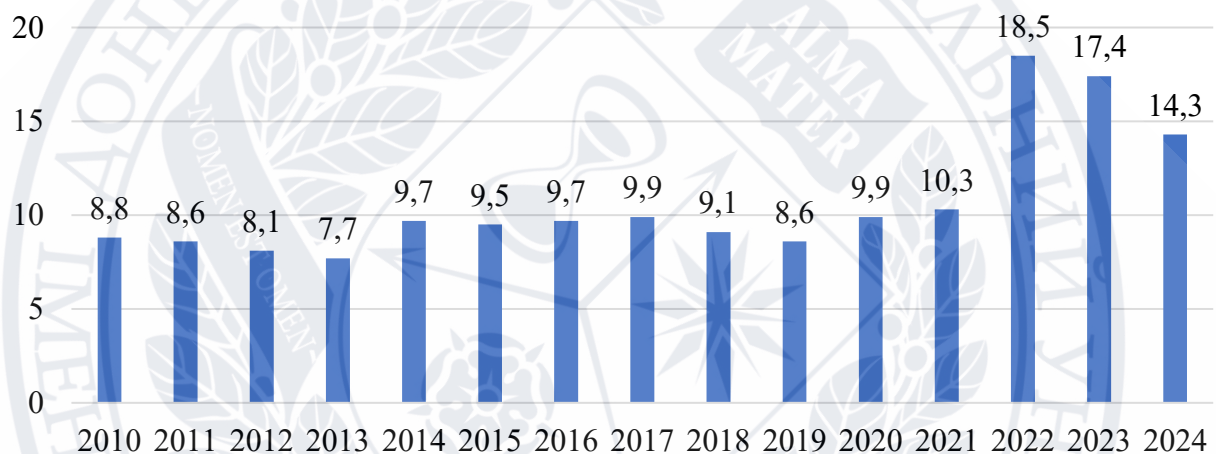

Рисунок 2.8 – Рівень безробіття в Україні у 2010-2024 рр., %

Джерело: побудовано за [21, 1, 30]

Ситуацію ускладнює посилення вже існуючих дисбалансів. За даними на початок 2024 року, у службі зайнятості було зареєстровано 96,1 тисячі безробітних, з яких понад 40% мали вищу освіту, тоді як кількість доступних вакансій становила лише 40,2 тисячі. Упродовж 2023 року статус безробітного мали 483,2 тисячі осіб (у 2022 році — 867,6 тисячі). З них у 2023 році вдалося працевлаштувати 160,1 тисячі, а ще 32,9 тисячі пройшли професійне навчання (у 2022-му ці показники склали відповідно 248,8 і 46,6 тисячі осіб) [30].

Упродовж 2023 року ринок праці, як і раніше, зазнавав сезонних коливань, однак загальною тенденцією стало зростання попиту на працівників.

Основними центрами зайнятості були Київська, Дніпропетровська, Львівська, Одеська та Харківська області. Зросла також активність роботодавців у регіонах поблизу фронту: кількість вакансій у Миколаївській області збільшилася на 77,5%, у Чернігівській — на 57,2%, у Сумській — на 53%, а у Запорізькій — на 25,9% [30].

На тлі затяжного воєнного конфлікту особливого значення набуває питання адаптації ринку праці до нових реалій. Державна політика у сфері зайнятості нині зосереджена на підвищенні гнучкості трудових відносин та підтримці працевлаштування. У 2023 році вдосконалено механізм компенсації роботодавцям за створення робочих місць для певних категорій безробітних, зокрема у сфері малого бізнесу — у такий спосіб було працевлаштовано близько 5 тисяч осіб.

Протягом року також компенсовано витрати на оплату праці для 14 тисяч внутрішньо переміщених осіб. Водночас реалізовано програму мікрогрантів на започаткування бізнесу, в рамках якої близько 10 тисяч заявників отримали позитивні рішення, що передбачають створення понад 20 тисяч нових робочих місць. У квітні 2023 року стартувала окрема грантова програма в межах ініціативи «єРобота», орієнтована на ветеранів, людей з інвалідністю внаслідок війни та їхні родини. За цією програмою 226 осіб отримали фінансування, що дозволило створити 463 нові робочі місця [30].

Аналітика ресурсу «Work.ua» свідчить, що у січні 2024 року кількість пропозицій на ринку праці досягла 93% від рівня лютого 2022 року. Водночас це відновлення є нерівномірним по регіонах. Порівняно з довоєнним періодом, найбільше зростання кількості вакансій спостерігається у Закарпатській (155%), Івано-Франківській (146%), Хмельницькій (125%), Львівській (123%), Вінницькій (120%), Рівненській (118%) та Чернівецькій (116%) областях [30].

Лідерами за кількістю активних вакансій залишаються Київська область (30 913), Львівська (8 473), Дніпропетровська (8 452), Одеська (5 752) та Харківська (3 347). Сукупно в цих регіонах зосереджено 63% від усіх наявних пропозицій на ринку праці (рис. 2.9).

Рисунок 2.9 – Відновлення ринків праці України за регіонами (співвідношення показників 2024 р. до лютого 2022 р.), %

Джерело: побудовано за [30]

Через безпрецедентний рівень міграції у 2023 році український ринок праці, незважаючи на високий рівень безробіття, характеризувався значним дефіцитом кадрів, з яким зіткнулася абсолютна більшість роботодавців. Ця проблема поглиблювалася через нерівномірне відновлення економічної активності як у регіональному, так і в галузевому аспектах, що викликало скарги підприємців на труднощі з пошуком персоналу [19].

За даними дослідження ринку праці, проведеного Європейською Бізнес Асоціацією, 74% роботодавців в Україні відчували нестачу працівників, що

свідчить про суттєве зростання порівняно з осінню 2023 року, коли цей показник становив 55%. Національний банк України також підкреслював загострення дефіциту як кваліфікованих, так і некваліфікованих робітників, що змушувало підприємства розглядати можливість залучення до роботи пенсіонерів та осіб з інвалідністю [19].

На урядовому рівні визнавалося, що брак кадрів є серйозною перешкодою для економічного відновлення країни. Міністерство економіки України зазначало, що для забезпечення потреб економічного зростання протягом наступних десяти років Україні необхідно буде залучити додатково 4,5 мільйона співробітників, і ця потреба лише зростатиме.

Аналіз даних з популярних сайтів пошуку роботи підтверджував цю тенденцію: спостерігалось зменшення кількості активних шукачів одночасно зі збільшенням кількості доступних вакансій. Відношення числа кандидатів, що надсилають резюме, до кількості вакансій стрімко скорочувалося, а загальна кількість резюме суттєво зменшилася у всіх регіонах порівняно з 2022 роком. Навіть у Львівській області, де на початку повномасштабного вторгнення спостерігалось зростання кількості резюме, кількість кандидатів скоротилася майже на 5 тисяч. Найбільше падіння кількості резюме зафіксовано в Київській області – на 26 434 [19].

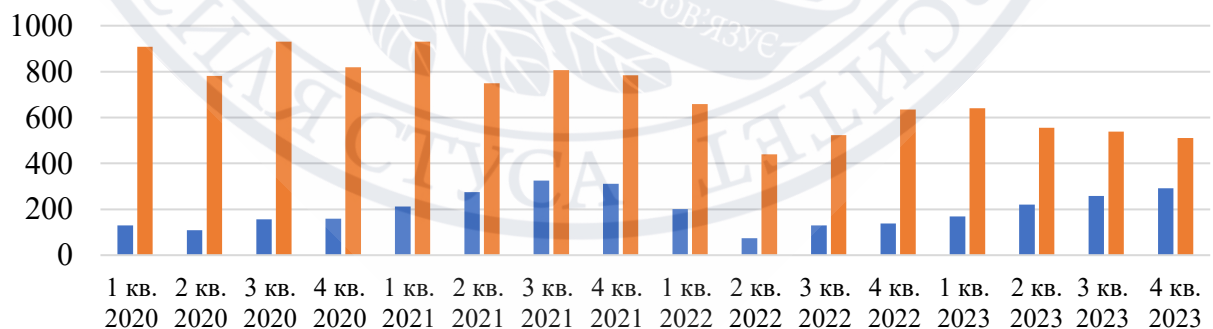

Рисунок 2.10 – Співвідношення нових вакансій та поданих резюме

Джерело: побудовано за [19]

Згідно з аналітичними даними платформи «Opendatabot», у 2023 році в Україні спостерігалось зростання інтересу до самозайнятості. Було зареєстровано понад 300 тисяч нових фізичних осіб-підприємців, що на 7% перевищує показник 2021 року. Водночас кількість створених юридичних осіб виявилася на третину меншою, ніж до повномасштабного вторгнення. Попри це, запуск нових бізнес-ініціатив позитивно позначився на створенні робочих місць. Основні осередки підприємницької активності залишаються незмінними — майже половина нових бізнесів була зареєстрована у місті Києві, Дніпропетровській та Львівській областях [30].

Такий розвиток подій свідчить про наявність внутрішньої стійкості українського підприємництва в умовах воєнної нестабільності. Бізнес демонструє здатність адаптуватися, розвиватися, зберігати працевлаштування навіть в умовах високих ризиків та тиску. Підприємства постійно перебудовують підходи до організації роботи, впроваджуючи нові моделі працевлаштування з акцентом на гнучкість і оперативне реагування на зміни. Водночас довготривалий характер війни, складна безпекова ситуація та загрози для інфраструктури ускладнюють стабільне функціонування компаній [30].

Згідно з опитуванням Американської торговельної палати, ключовими бар'єрами для ведення бізнесу залишаються: гарантування безпеки працівників (91% опитаних), ракетні обстріли критичної інфраструктури (66%), проблеми з психоемоційним станом персоналу (65%), економічне уповільнення (45%), а також перебої з електроенергією, водопостачанням, зв'язком та теплом (44%). Представники малого та середнього бізнесу додатково вказують на зростання адміністративного тиску та регуляторні труднощі, які є характерними для всієї території України [30].

Емігранти також можуть здійснювати позитивний вплив на економіку країни, але незважаючи на мільйони виїхавших громадян України, обсяги переказів демонструють тенденцію падіння (рис. 2.11).

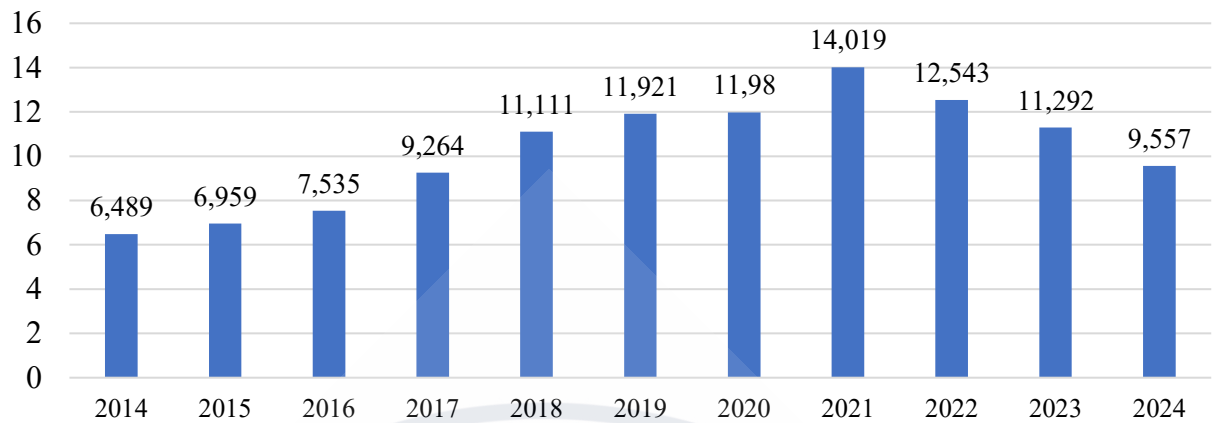

Рисунок 2.11 – Обсяги переказів з-за кордону, млрд дол. США

Джерело: побудовано за [3]

Таким чином, наразі економіка України стикається з чисельними викликами, спричиненими міграційними процесами.

2.3 Аналіз соціально-демографічних наслідків міграційних процесів в Україні

Тенденції розвитку міграційних процесів, зазначені у п.2.2 і 2.3, призвели до трансформацій у соціально-демографічній сфері, що виражається у змінах як кількісних характеристик населення, так і його якісного складу, а також фундаментальних аспектів функціонування суспільства, у тому числі інститут сім'ї, соціальну структуру та функціонування ключових соціальних систем.

Безумовно, найбільш безпосереднім демографічним наслідком є суттєве скорочення загальної чисельності наявного населення України. Масовий виїзд громадян за кордон, переважно жінок та дітей, у поєднанні з внутрішнім переміщенням та неможливістю повернення значної частини мігрантів у коротко- та середньостроковій перспективі, поглиблює довготривалу тенденцію депопуляції. Це явище не лише змінює абсолютну кількість жителів, але й призводить до значних деформацій у віково-статевій піраміді. Спостерігається зменшення частки дитячого та працездатного населення серед

тих, хто залишається на території країни, що потенційно збільшує демографічне навантаження на активну частину суспільства та посилює тенденцію старіння нації. Особливо виразними стають гендерні диспропорції, зумовлені виїздом переважно жінок та обмеженнями на виїзд для чоловіків призовного віку, що може мати далекосяжні наслідки для шлюбності, формування сімей та репродуктивних процесів у майбутньому (рис. 2.12).

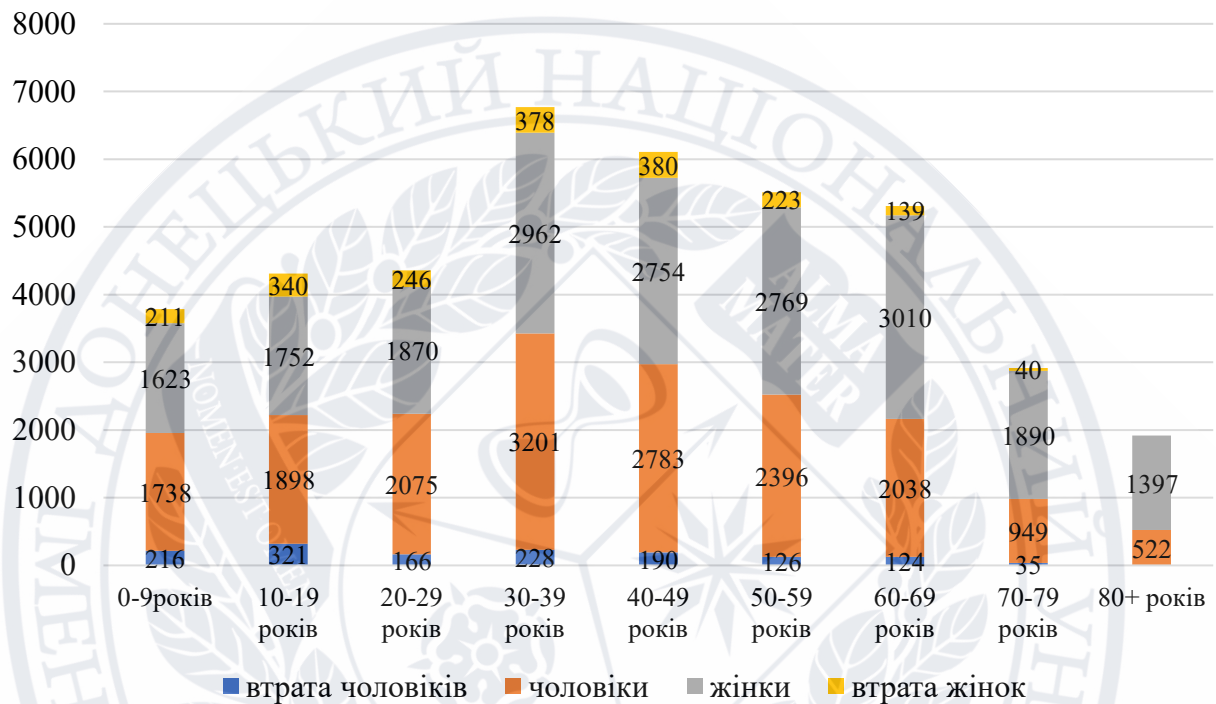

Рисунок 2.12 – Статеві-вікова структура населення, тис. осіб

Джерело: побудовано за [31]

Вплив міграції на відтворювальні процеси населення є переважно негативним. Зниження рівня народжуваності спричинений наступними факторами: фізичним виїздом значної когорти жінок репродуктивного віку, масовим розділенням сімей, відкладанням репродуктивних планів через військову загрозу, економічну нестабільність та загальну невизначеність. Навіть серед населення, що залишається в Україні, стресогенні умови та економічні труднощі не сприяють зростанню показників народжуваності, поглиблюючи демографічну кризу. Хоча прямий зв'язок міграції зі смертністю виявити складніше, опосередкований вплив через стрес, погіршення доступу

до медичної допомоги для переміщених осіб та загальне навантаження на систему охорони здоров'я може негативно позначатися на показниках здоров'я та очікуваної тривалості життя. Регіональний вимір демографічних змін також є критичним: відбувається знелюднення значних територій, особливо тих, що зазнали активних бойових дій або перебувають у безпосередній близькості до лінії зіткнення, тоді як в регіонах концентрації внутрішньо переміщених осіб спостерігається зростання щільності населення, що створює додаткове навантаження на соціальну та комунальну інфраструктуру.

Соціальні наслідки міграційних процесів є не менш значущими. Одним із найбільш обтяжливих є трансформація інституту сім'ї. Масове та часто тривале розділення сімейних осередків призводить до порушення усталених зв'язків, психоемоційного виснаження та травматизації як дорослих, так і дітей. Спостерігається значне зростання навантаження на жінок, які часто змушені самотійно забезпечувати догляд за дітьми та адаптуватися до нових умов життя в евакуації чи за кордоном. Проблема так званого «соціального сирітства», коли діти фактично зростають без одного або обох батьків через їхню міграцію чи участь у бойових діях, набуває нових, тривожних масштабів. Традиційні соціальні мережі підтримки та громадські зв'язки, що існували на рівні локальних спільнот, часто зазнають руйнації внаслідок переміщення значних мас населення.

Проблеми соціальної адаптації та інтеграції вимушених мігрантів є комплексними. Внутрішньо переміщені особи стикаються з труднощами у забезпеченні житлом, працевлаштуванні, доступі до освітніх, медичних та соціальних послуг у приймаючих громадах. Це може породжувати певну соціальну напругу, незважаючи на загалом високий рівень суспільної солідарності. Для українських біженців за кордоном актуальними є питання адаптації до іншого культурного середовища, інтеграції в ринки праці та освітні системи приймаючих країн. Перспективи їхньої довгострокової інтеграції або ж реінтеграції в українське суспільство у разі повернення

залишаються невизначеними та залежатимуть від багатьох факторів, включаючи тривалість війни та умови повоєнного відновлення.

Функціонування ключових соціальних систем, зокрема освіти та охорони здоров'я, також зазнає суттєвого впливу. Масове переміщення учнів та студентів, а також педагогічних кадрів, створює виклики для забезпечення неперервності та якості освітнього процесу. Заклади освіти та охорони здоров'я в регіонах концентрації ВПО часто працюють із значним перевантаженням, тоді як на територіях, звідки відбувся масовий відтік населення, спостерігається їх недозавантаженість або навіть закриття. Забезпечення доступу до якісних медичних послуг, особливо спеціалізованих, для вимушених мігрантів залишається актуальною проблемою. Особливої уваги потребує сфера психічного здоров'я, оскільки значна частина населення, передусім ті, хто пережив травматичні події війни та вимушеного переміщення, потребують кваліфікованої психологічної допомоги та реабілітації.

Міграційні процеси також впливають на соціальну структуру суспільства, потенційно поглиблюючи існуючі нерівності та створюючи нові лінії соціальної диференціації. Зростає частка вразливих категорій населення, зокрема одиноких батьків (переважно матерів) з дітьми, осіб похилого віку, позбавлених звичної підтримки, людей, які втратили майно та засоби до існування. Існує ризик посилення бідності та соціальної ексклюзії серед вимушених мігрантів, якщо не будуть створені ефективні механізми їхньої соціально-економічної підтримки та інтеграції. Житлова проблема, що загострилася через руйнування значного житлового фонду та масове переміщення, залишається одним із ключових факторів соціальної нестабільності.

Таким чином, соціально-демографічні наслідки сучасних міграційних процесів в Україні є суттєвими та мають виразно довгостроковий характер. Вони не лише відображають безпосередню реакцію населення на екстремальні умови, спричинені війною, але й закладають основи для майбутніх

демографічних трендів та соціальних трансформацій, що вимагає розробки та реалізації комплексної державної політики, спрямованої на мінімізацію негативних проявів та створення умов для стабілізації і поступового відновлення людського потенціалу країни.

Висновки до розділу 2

Аналіз сучасних міграційних процесів в Україні демонструє негативні тенденції та масштабні трансформації, які відбуваються як у соціальному, так і в економічному просторі країни. Повномасштабна війна стала переломним моментом, який радикально змінив вектор української міграційної динаміки — від стабільної зовнішньої трудової міграції до рекордного за масштабами переміщення людей як за кордон, так і всередині країни.

Значне зростання кількості біженців та внутрішньо переміщених осіб засвідчує не лише глибину гуманітарної кризи, а й необхідність переосмислення системи підтримки, реінтеграції та довгострокової соціальної адаптації. Особливо важливим є розуміння того, що ці процеси мають не лише кількісні, а й якісні наслідки, оскільки змінюється вікова та статева структура населення, спостерігається зниження народжуваності, а ринок праці переживає безпрецедентний кадровий дефіцит.

Водночас попри складнощі, українське суспільство демонструє приклади адаптивності та внутрішньої стійкості. Зростання самозайнятості, реєстрація нових підприємств, поступове пожвавлення ринку праці у безпечніших регіонах — свідчення того, що бізнес і громадяни знаходять способи виживати й навіть розвиватися у критичних умовах.

Увага до соціального виміру міграції, підтримка вразливих груп, реінтеграція переселенців, адаптація трудового законодавства та збереження людського капіталу, мають стати пріоритетом державної політики.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

3.1 Пріоритети державної міграційної політики в умовах війни

В умовах повномасштабної війни, що триває на території України, державна політика у сфері міграції стикається з кардинально новими викликами, які вимагають гнучких рішень та оновлення пріоритетів. На перший план виходить не стільки управління звичними трудовими чи сезонними міграціями, скільки організація допомоги для великої кількості внутрішньо переміщених осіб і біженців, захист їхніх прав, збереження людського капіталу та створення умов для подальшої стабілізації й відновлення країни. Йдеться про необхідність реального, а не декларативного реагування на гуманітарні потреби, загрози безпеці та соціальні ризики, які породжує вимушене переміщення мільйонів громадян. На основі аналізу державних програм, стратегічних орієнтирів, а також наукових досліджень було систематизовано пріоритети державної міграційної політики в умовах війни (рис. 3.1).

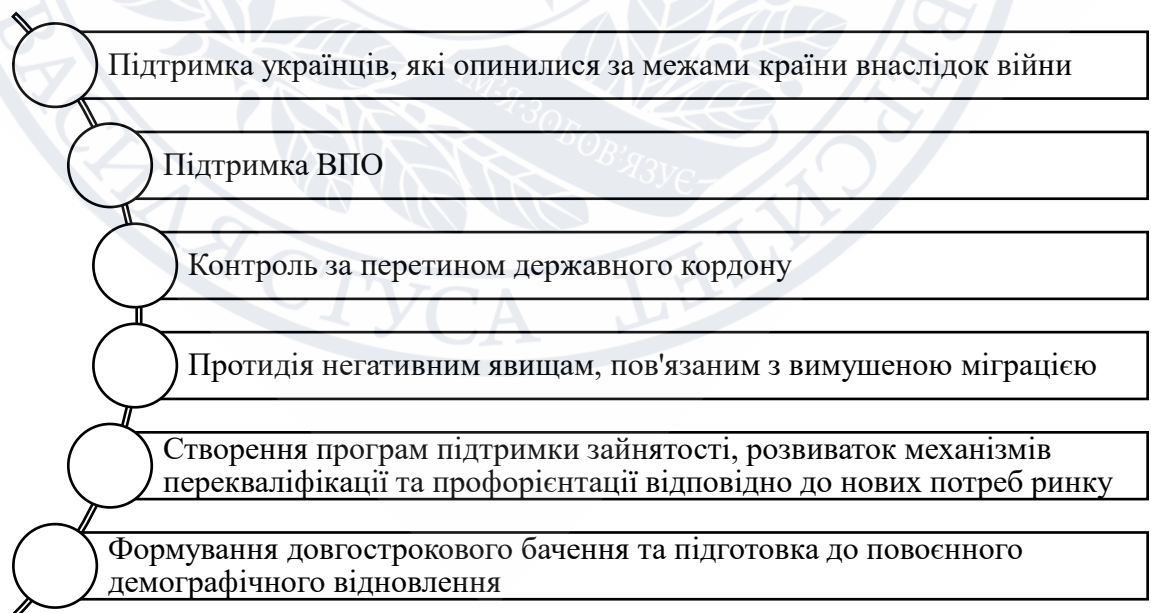

Рисунок 3.1 – Пріоритети міграційної політики в умовах війни

Джерело: систематизовано автором

Одним із центральних завдань державної політики є підтримка українців, які опинилися за межами країни внаслідок війни. Необхідно забезпечувати їм правовий захист, допомогу в отриманні або відновленні документів, доступ до освіти для дітей, вирішення соціальних питань. З цією метою активно працюють консульські установи, однак зусилля мають доповнюватися системною дипломатичною роботою з урядами держав, які приймають наших громадян. Важливо, щоб приймаючі країни гарантували дотримання прав українців відповідно до норм міжнародного права та внутрішнього законодавства. Держава, у свою чергу, повинна підтримувати українську громаду за кордоном: сприяти збереженню національної ідентичності, створювати можливості для культурного та освітнього розвитку, інформувати про можливі умови повернення. Крім того, розширення української діаспори відкриває потенціал для залучення цієї спільноти до процесів міжнародної підтримки та відбудови України.

Не менш важливим напрямом є робота з внутрішньо переміщеними особами. Вони стикаються з потребою швидкої інтеграції у нові громади, отримання базових послуг — житла, медичної допомоги, освіти, засобів до існування. Завданням держави є не лише оперативна підтримка таких осіб, а й створення умов для їх економічної незалежності: доступ до ринку праці, можливості перекваліфікації, сприяння у відкритті власної справи. При цьому варто враховувати й нематеріальні аспекти: підтримку психологічного стану, профілактику ізоляції, налагодження зв'язку з новими громадами. Також не можна ігнорувати потребу у підготовці до повернення ВПО додому після деокупації відповідних територій. Цей процес має бути добровільним, безпечним та продуманим з точки зору логістики, житлового забезпечення і базових послуг.

Третім актуальним напрямом державної політики є контроль за перетином державного кордону. Військовий стан потребує особливо уважного ставлення до питань виїзду громадян, зокрема осіб, що підлягають мобілізації. Водночас важливо забезпечити умови для в'їзду на територію України тих, хто

надає гуманітарну допомогу, бере участь у ліквідації наслідків бойових дій, підтримує критичну інфраструктуру. Тут слід зберігати баланс між безпекою держави та потребами у зовнішньому ресурсі підтримки.

Окремої уваги потребує ситуація на ринку праці, яка зазнала істотних змін. Зміни в структурі зайнятості, брак кваліфікованих кадрів у багатьох галузях, зростання трудової міграції потребують системних рішень. Держава має стимулювати повернення кваліфікованих фахівців, створювати програми підтримки зайнятості, розвивати механізми перекваліфікації та профорієнтації відповідно до нових потреб ринку. Особливу увагу варто звернути на потреби у робочій силі для галузей, критичних у процесі відновлення країни. При цьому важливо враховувати ризики «відтоку мізків» і напрацьовувати інструменти їхнього запобігання.

Серед інших загроз, що супроводжують вимушену міграцію, особливе місце посідають явища торгівлі людьми, трудової експлуатації, примусового переміщення громадян України, зокрема на тимчасово окуповані території чи до Російської Федерації. Протидія цим процесам повинна мати як національний, так і міжнародний вимір. Повернення таких громадян, їхня реінтеграція, захист прав і свобод мають стати предметом послідовної державної політики.

Навіть попри триваючу війну, слід працювати над довгостроковою стратегією демографічного відновлення. У перспективі — повернення біженців та внутрішньо переміщених осіб до своїх домівок, створення умов для життя та праці, залучення людського капіталу до процесів відбудови економіки та інфраструктури. Міграційна політика має бути інтегрована у загальнодержавний план реконструкції.

Для реалізації всіх вищезазначених пріоритетів необхідна ефективна взаємодія між органами влади, координація з міжнародними партнерами та активне залучення громадянського суспільства. Надзвичайна ситуація вимагає від держави здатності діяти швидко, чітко та водночас із стратегічним баченням.

3.2 Стратегічне бачення повоєнної міграційної політики України

При формуванні стратегічного бачення міграційної політики після завершення війни варто звернути увагу на результати опитування, що демонструють зміни настроїв українських мігрантів щодо повернення в Україну після війни. Як зазначає Центр економічної стратегії, порівняння результатів опитувань 2022 та 2024 років свідчать про негативні тенденції щодо повернення українців (рис. 3.2).

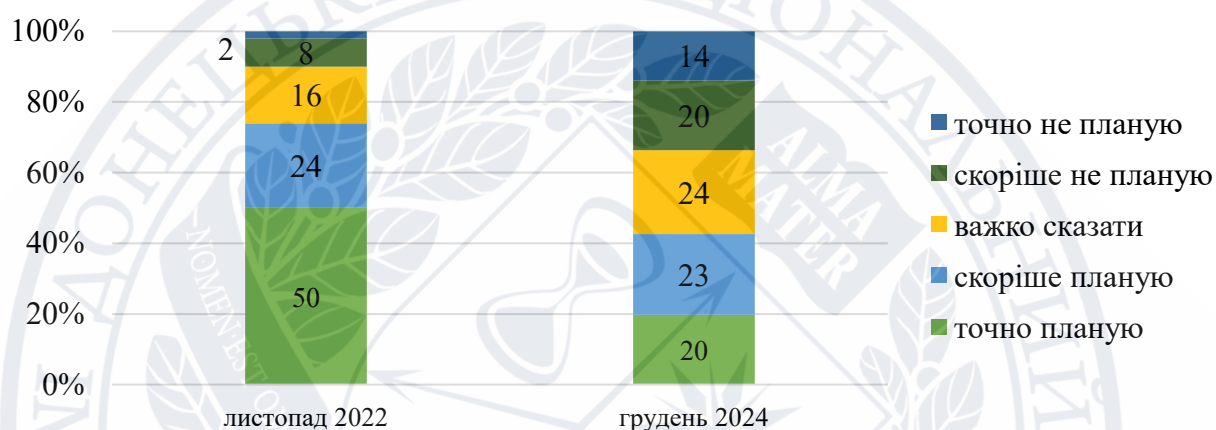

Рисунок 3.2 – Результати опитування емігрантів щодо намірів повернутися в Україну

Джерело: побудовано за [31]

Якщо в 2022 році 50 % точно планували повернутись, то в 2024 році цей показник склав вже 20 %, натомість частка тих, хто точно не планує зросла з 2 % до 14 %.

Також Центром економічної стратегії було сформовано три сценарії щодо потенційної кількості чоловіків, які виїдуть за кордон після завершення війни. Згідно з проведеними розрахунками, після завершення воєнних дій та скасування обмежень на виїзд чоловіків за кордон, потенційний обсяг міграції громадян чоловічої статі може становити від 290 тис. осіб за оптимістичним сценарієм, до 532 тис. осіб – за песимістичним, при середньому прогнозі – близько 389 тис (рис. 3.3).

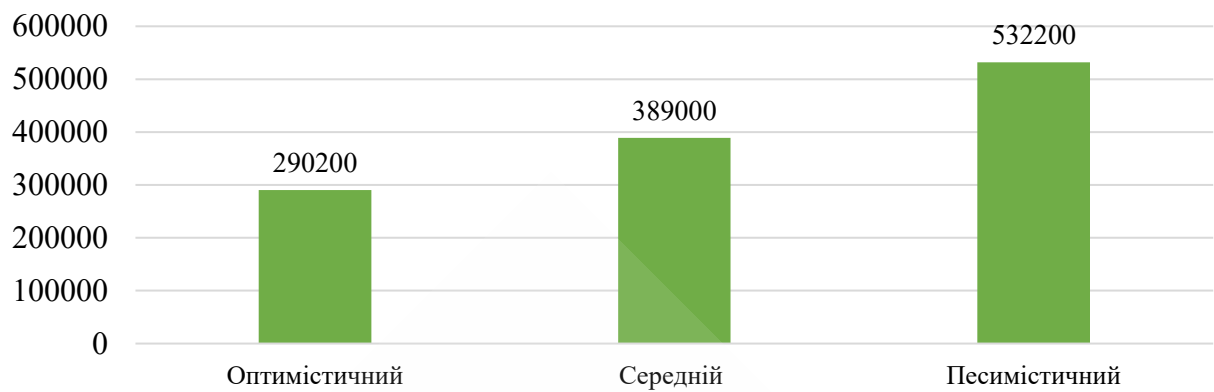

Рисунок 3.3 – Результати прогнозування щодо виїзду чоловіків після завершення війни, осіб

Джерело: побудовано за [31]

Економічні витрати від не повернення біженців можуть складати від 3,9 до 6,31 % довоєнного рівня ВВП (табл. 3.1).

Таблиця 3.1 – Прогнозовані значення економічних втрат від не повернення біженців

	Сценарії		
	Оптимістичний	Середній	Песимістичний
Споживчі витрати (частка від довоєнного рівня ВВП)	1,5 %	2,2%	2,6 %
Втрати від зменшення кількості робочої сили (частка від довоєнного рівня ВВП)	2,4 %	3,2 %	3,7 %
Загальноєкономічні втрати (частка від довоєнного рівня ВВП)	3,9 %	5,4 %	6,3%

Джерело: побудовано за []

Наведені дані свідчать про те, що після завершення активної фази воєнних дій державна міграційна політика України потребуватиме глибокого переосмислення. Її завданням має бути поступовий перехід від екстрених рішень до довгострокового стратегічного управління, що базуватиметься на

потребах демографічного оновлення, соціальної інтеграції та економічного зростання. Нова політика повинна враховувати як інтереси держави, так і потреби громадян – з урахуванням принципів безпеки, соціальної справедливості, людиноцентризму та європейської інтеграції. У центрі такого підходу має бути збереження та розвиток людського капіталу, підтримка соціальної згуртованості та використання потенціалу міграції як ресурсу для модернізації країни.

Першим стратегічним напрямом (рис. 3.4) на цьому шляху має стати створення умов для добровільного, безпечного та гідного повернення громадян, які були змушені залишити свої домівки – як у межах країни, так і за її межами.

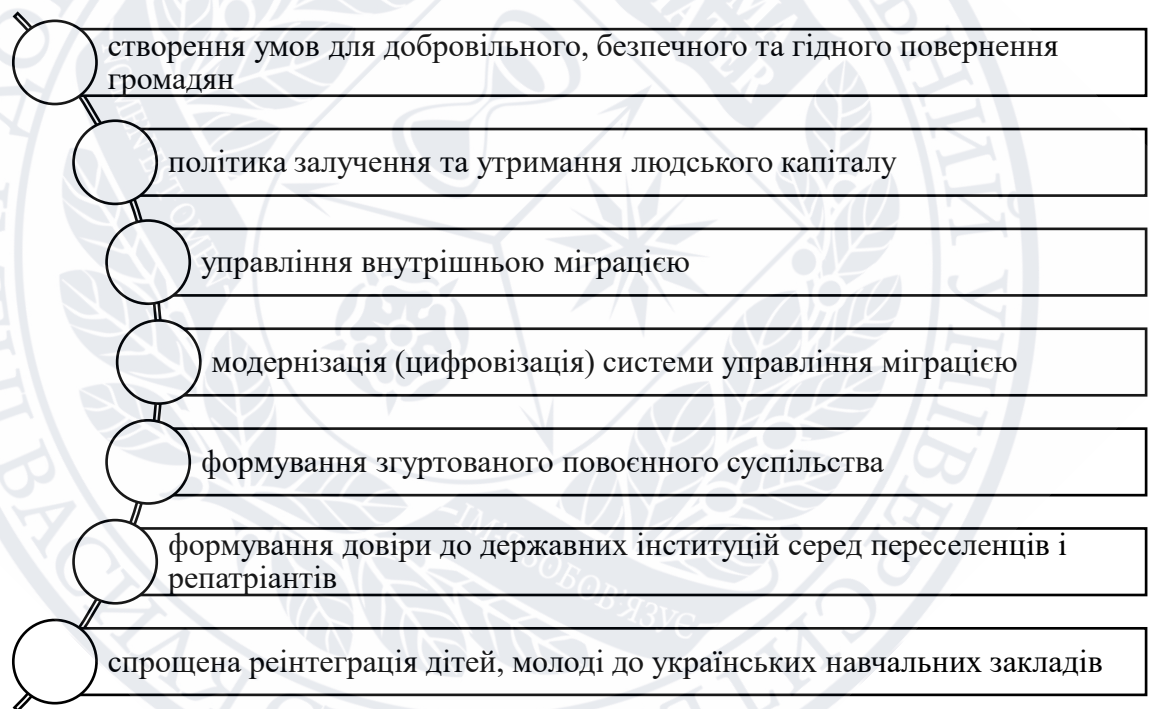

Рисунок 3.4 – Стратегічні напрями повоєнної міграційної політики

Джерело: систематизовано автором

Зазначений процес передбачає не лише фізичне повернення, а й комплексну підтримку інтеграції, зокрема, житлові програми, нові робочі місця, доступ до освіти, медицини, соціальних послуг, а також визнання кваліфікацій і досвіду, здобутих за кордоном. Особливе значення матимуть програми психологічної реабілітації, з урахуванням травматичного досвіду

переміщених осіб. Для ефективної реалізації цього напряму потрібно розробити спеціальні державні програми, що враховуватимуть специфіку різних груп репатріантів – за віком, соціальним статусом, потребами і професійним потенціалом.

Другим стратегічним пріоритетом стане політика залучення та утримання людського капіталу. Україна має не лише зупинити «відтік мізків», а й запропонувати умови, за яких повернення спеціалістів, науковців, підприємців буде бажаним і вигідним. Водночас потрібно працювати над відкриттям країни для іноземних фахівців і інвесторів, які можуть долучитися до відбудови, що потребує створення простих і зрозумілих імміграційних процедур, програм для закордонних українців, прозорих механізмів натуралізації. Потрібно змістити акцент від стримування еміграції до розвитку політики «циркуляції талантів», за якої поїздка за кордон не означає втрату громадянина для країни.

Третій напрям – управління внутрішньою міграцією. Значна частина внутрішньо переміщених осіб, ймовірно, не повернеться до попередніх місць проживання, тому державна політика має бути спрямована на їхню повну інтеграцію в нових громадах. Одночасно варто стимулювати відновлення деокупованих регіонів через підтримку місцевого бізнесу, створення робочих місць, інвестиції в інфраструктуру. Децентралізація, підтримка місцевої ініціативи, розширення повноважень громад у питаннях соціальної політики й працевлаштування – усе це має стати інструментом регіонального вирівнювання.

Четвертий стратегічний напрям – модернізація системи управління міграцією. Необхідно впроваджувати цифрові сервіси для обслуговування громадян, які переміщуються, зміцнювати кадрову й технічну спроможність міграційної служби, розвивати механізми правового захисту мігрантів, надання притулку, а також системи протидії незаконній міграції. Важливим є посилення контролю за кордонами відповідно до стандартів ЄС, з особливою увагою до протидії транскордонній злочинності. Паралельно потрібно

гармонізувати міграційне законодавство України з нормами Європейського Союзу, що є передумовою для глибшої інтеграції країни до спільноти.

П'ятий, стратегічний, частково наскрізний напрям – формування згуртованого повоєнного суспільства. Велика частина громадян матиме різний досвід переміщення, перебування за кордоном або інтеграції в нові регіони. Це вимагає цілеспрямованої роботи з формування толерантності, недопущення дискримінації, боротьби з ксенофобією та маргіналізацією окремих груп. Важливо запровадити освітні, культурні, інформаційні ініціативи, спрямовані на підтримку громадянської ідентичності, взаєморозуміння між переміщеними та приймаючими громадами, розвиток міжрегіональних зв'язків.

Крім зазначених напрямів, важливою складовою міграційної політики – *шостий напрям*, після завершення війни стане формування довіри до державних інституцій серед переселенців і репатріантів. Довіра – це основа успішної реінтеграції, адже люди повертаються туди, де відчують захищеність, впевненість у стабільності та доступ до справедливих адміністративних процедур. Тому вкрай необхідно посилити комунікаційну політику, пояснюючи громадянам кроки держави, механізми захисту та підтримки, шляхи вирішення їхніх проблем.

Особливої уваги потребує гендерний аспект міграції. Жінки, які часто є основними опікунами дітей та літніх членів родини, нерідко беруть на себе відповідальність за переїзд і побутове облаштування в нових умовах. Державна політика має враховувати ці особливості, розробляючи програми підтримки для жінок, які повертаються з-за кордону або залишилися з дітьми на території України, що також потребує доступу до професійної освіти, гнучких форм працевлаштування та догляду за дітьми.

Також не слід залишати поза увагою молодь і студентство як стратегічну демографічну групу. Частина молодих українців здобула освіту або досвід за кордоном і може стати рушієм змін після повернення. Завданням держави є створення середовища, в якому ці молоді люди зможуть реалізувати свій

потенціал, брати участь у розбудові держави, розвивати інноваційні ініціативи, займатись науковою діяльністю. Для цього доцільно підтримувати академічну мобільність, партнерства з європейськими університетами, створювати програми стимулювання для молодих фахівців.

Ще один *важливий напрям* – розвиток цифрових міграційних сервісів і персоніфікованих програм підтримки, які дозволять адаптувати допомогу до конкретних потреб різних категорій громадян. Наприклад, ними можуть бути онлайн-платформи з профілями переселенців, історією їхнього переміщення, освітніми та трудовими досягненнями, запитами на підтримку чи послуги. Такі інструменти сприятимуть більш ефективному плануванню ресурсів і цільовому наданню допомоги.

У довгостроковій перспективі доцільно також розвивати міграційну аналітику та прогнозування, інтегруючи наукові підходи, соціологічні дослідження, великі масиви даних, що дозволить державі краще розуміти мотивацію мігрантів, виявляти ризики та розробляти обґрунтовану політику. Також необхідно впроваджувати систему регулярної оцінки результативності міграційної політики на національному та регіональному рівнях.

Реалізація зазначених стратегічних підходів вимагає злагодженої роботи різних гілок влади, участі міжнародних партнерів, активного залучення громадського сектору та бізнесу. Міграційна політика має бути не лише адаптивною до змін, а й базуватися на якісному аналізі даних, прогнозуванні та регулярному моніторингу ефективності впроваджених заходів. Усе це дозволить перетворити масштабні міграційні виклики на точку зростання – у демографічному, соціальному та економічному вимірах.

Висновки до розділу 3

На основі проведеного дослідження систематизовано перспективні напрями розвитку державної міграційної політики України у як в умовах триваючої війни, так і з урахуванням перспектив повоєнного відновлення. У

період воєнного стану міграційна політика України зосереджується на забезпеченні базових прав громадян, які опинилися в ситуації вимушеного переміщення. У центрі уваги повинна бути підтримка внутрішньо переміщених осіб і біженців, захист їхніх прав, доступ до житла, соціальних послуг, ринку праці, а також підготовка до безпечного повернення після стабілізації ситуації. Особливу роль відіграє міжнародна співпраця, адаптація нормативно-правової бази, а також протидія негативним наслідкам вимушеної міграції, зокрема, торгівля людьми, експлуатація чи примусове переміщення.

Важливим є формування стратегічного бачення повоєнної міграційної політики. У повоєнний період, на наш погляд, пріоритетом повинно бути збереження та відновлення людського капіталу. Запропоновано стратегічні напрями щодо стимулювання повернення біженців і репатріантів, сприяння їхній соціально-економічній адаптації, а також підтримки ВПО, які залишилися в нових громадах. Також необхідним є підтримка мігрантів щодо працевлаштування та адаптації, наприклад, визнання кваліфікацій, здобутих за кордоном, наданні доступу до медичних, освітніх та соціальних сервісів, розвитку житлової інфраструктури.

ВИСНОВКИ

Відповідно до поставлених завдань у кваліфікаційній (бакалаврській) роботі були отримані наступні висновки та результати дослідження.

На основі вивчення підходів до інтерпретації поняття «міграція» встановлено, що цей процес являє собою просторове переміщення населення, яке супроводжується зміною постійного місця проживання та має багатоаспектний характер. Міграційні процеси зумовлені дією чинників «виштовхування» та «притягання», що відображають широкий спектр економічних, політичних, соціальних та екологічних причин.

Аналіз класифікацій міграції дав змогу систематизувати її форми за такими ознаками: напрямом, тривалістю, ступенем добровільності, правовим статусом тощо.

Оцінка державного регулювання міграційної політики України засвідчила наявність розгалуженої нормативно-правової бази та інституційного забезпечення. Водночас, виявлено проблеми міжвідомчої координації, фрагментарність стратегічного планування та обмеженість ресурсного забезпечення, що стало особливо відчутним в умовах повномасштабної війни.

Аналіз масштабів сучасної міграції показав, що після 2022 року Україна зіткнулася з безпрецедентними викликами як з огляду на обсяги зовнішньої міграції, так і внутрішнього переміщення. Станом на 2025 рік кількість вимушених мігрантів перевищила мільйони осіб, а головними центрами внутрішнього переміщення стали Дніпропетровська, Харківська та Київська області. Разом з тим, значна кількість осіб не планує повертатися найближчим часом, що формує довготривалі демографічні та соціальні ризики.

Вплив міграції на економіку виявився складним і суперечливим. З одного боку, масове переміщення населення спричинило структурні зрушення на ринку праці, збільшення безробіття, дисбаланс між попитом і пропозицією робочої сили. З іншого боку, активізувалося підприємництво, зросла

самозайнятість, держава почала запроваджувати компенсаційні та грантові програми, орієнтовані на стимулювання зайнятості та підтримку бізнесу. Водночас, попри значну кількість емігрантів, обсяги грошових переказів зменшуються.

Соціально-демографічні наслідки міграції проявляються у зменшенні чисельності населення, старінні нації, порушенні вікової та гендерної структури. Значний виїзд жінок, дітей, працездатних осіб та інтелектуального потенціалу створює загрозу демографічному відтворенню. Водночас, зростання кількості внутрішньо переміщених осіб потребує розвитку програм інтеграції, психосоціальної підтримки та забезпечення базових соціальних гарантій.

У ході аналізу державної політики в умовах війни встановлено, що міграційна політика має зосереджуватися на кризовому управлінні потоками переміщених осіб, захисті прав громадян та створенні передумов для безпечного повернення. Підвищена увага повинна бути приділена захисту українців за кордоном, інтеграції ВПО та зміцненню безпеки прикордонного контролю.

У перспективі післявоєнного періоду міграційна політика, на наш погляд, має трансформуватися у стратегічно орієнтовану модель, що базується на людському капіталі як ключовому ресурсі відновлення країни. Пріоритетними напрямками повинні бути політика щодо репатріації, підтримка зайнятості, залучення іноземних фахівців, розвиток регіонів і модернізація інфраструктури управління міграцією.

Таким чином, підсумовуючи, варто зазначити, що міграція є як викликом, так і ресурсом для розвитку, а ефективна політика в цій сфері потребує обґрунтованого системного підходу, гнучких механізмів, міжвідомчої взаємодії та тісної міжнародної співпраці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бригадир С. Як змінився рівень безробіття в Україні: нові дані та прогнози. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/yak-zminivsia-riven-bezrobittya-v-ukrayini-novi-dani-ta-prognozi-2791329.html>
2. Горбань С., Біленко О., Трубнік Т. Вплив міграційних процесів на економіку України. *Економіка та суспільство*. 2023. № 49. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-26>
3. Дзюба О. М., Левіщенко О. С., Томченко Б. М. Вплив міграційної кризи на економіку України. *Економіка і суспільство*. 2025 № 72. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-72-36>
4. Жирій К. У Нацбанку розповіли, що буде з ВВП України в найближчі роки. Уніан. 2023. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/u-nacbanku-rozpovili-shcho-bude-z-vvp-ukrajini-v-nayblizhchi-roki12123285.html>.
5. Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>
6. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>
7. Закон України «Про закордонних українців». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1582-15#Text>
8. Закон України «Про зовнішню трудову міграцію». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-19#Text>
9. Закон України «Про імміграцію» в поточній редакції від 06.02. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-14#Text>.
10. Закон України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3857-12#Text>
11. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>

12. Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15#Text>
13. Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні. Раунд 19. Січень 2025 р. URL: <http://nowar.nbu.gov.ua/post/0001123>
14. Ізбаш К. С., Деревянкін С. Л. Сучасний стан нормативно-правового забезпечення міграційної політики України в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2024. № 2. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2024/2/28.pdf>
15. Кваша О. С. Зовнішні міграційні процеси трудових ресурсів: фактори, стан та наслідки для України. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 10. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/10_ukr/92.pdf
16. Кількість робочої сили в Україні до 2050 року зменшиться на 30%. Inventory. 2019. URL: <https://investory.news/kilkist-robochoi-sili-v-ukraini-do-2050-roku-zmenshitsya-na-30>.
17. Конституція України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
18. Кудин С. І., Федик М. В., Фурман Д. Г. Управління людським капіталом в умовах пандемічної нестабільності. *Наукові перспективи*. 2022. № 4(22). С. 194–207. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-4\(22\)-194-207](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-4(22)-194-207).
19. Людський капітал — виклики для відновлення. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2024/05/29/2024-ПАКТ-9.pdf>
20. Міграційні прояви та впливи — уроки для України. Аналітична доповідь Травень 2023 р. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2023/05/09/2023-MATRA-I-KVARTAL-5.pdf>
21. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/>
22. Мульська О. П. Міграційні процеси & економічне зростання: теорія каузальності та практика ефективного управління: монографія. Державна установа «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», Львів, 2022. 472 с.

23. Мульська О. П. Міграційні фактори виштовхування робочої сили регіону (на прикладі Львівської області) *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2014. Вип.2. С.988-994. URL: <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/204.pdf>

24. Назарова Г. В., Остапчук В. В. Теоретико-концептуальні підходи до сутності міграції. *Економіка та суспільство*. 2025. Вип.73. С. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-73-35>

25. Напорчук Д. Дослідження впливу вимушеної міграції на демографічний стан, економічний розвиток та соціальну ситуацію в Україні. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences*. 2024. Т. 330, № 3. С. 48–53. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-6>

26. Пітюлич М. М., Федак Ю. Ю., Гембік М. В., Тирпак С. Б. Сучасні тенденції та підходи до регулювання міграційної мобільності населення в умовах війни. *Регіональна економіка*. 2024. № 2. URL: <https://re.gov.ua/doi/re2024.02.103>

27. Ровенчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять. *Політичний менеджмент*. 2006. №2. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/rovenchak_vyznachennia.pdf

28. Статистика зовнішнього сектору України за методологією 6-го видання «Керівництва з платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції». Національний банк України, Київ, 2025. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external#1>

29. Українські біженці. Майбутнє за кордоном та плани на повернення. Аналітична записка. Центр економічної стратегії. URL: https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/final_final-cor.pdf

30. Центр економічної стратегії. URL: https://ces.org.ua/ukrainian_economy_in_2024/

31. Центр економічної стратегії. URL: https://ces.org.ua/refugees_fourth_wave/

32. Шкурат М.Є., Лісна В. Г. Міграційна політика Європейського Союзу. *Modern Economics*. 2023. № 39(2023). С. 165-170. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V39\(2023\)-25](https://doi.org/10.31521/modecon.V39(2023)-25).
33. Щербанюк О. В. Міграційні процеси та подолання кордонів: діапазони переміщення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Т. 2 № 73. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/269005>
34. Harris J. R., Todaro M. P. Migration, Unemployment and Development: A Two-Sector Analysis. *American Economic Review*. 1970. No. 60 (1). P. 126–142.
35. Ireland P. R. The Limits of Sending-State Power: The Philippines, Sri Lanka, and Female Migrant Domestic Workers. *International Political Science Review*. 2018. 39(3). P. 322–337.
36. Lewis W. A. *The Theory of Economic Growth*. London: Routledge & CRC Press Logo, 2007. 456 p.
37. Migration data portal. URL: https://www.migrationdataportal.org/international-data?i=stock_abs_origin&t=2010&cm49=804
38. Ravenstein E. The Laws of Migration. *Journal of the Royal Statistical Society*. 1885. No. 46. P. 167–235.
39. Stouffer S. Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance. *American Sociological Review*. 1940. No. 5. P. 845–867.
40. UNHCR URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
41. Zipf G. The hypothesis: on the intercity movement of persons. *American Sociological Review*. 1946. No. 11. P. 677–686.